

УДК 37.017.03

Л. А. Кобзаренко

Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж

**ПРОБЛЕМА МОРАЛЬНО-ЦІННІСНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ
В КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ А. С. МАКАРЕНКА:
РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ**

У статті висвітлено та осмислено теоретичні аспекти проблеми особливостей реалізації ідей А. С. Макаренка в контексті морально-ціннісного виховання особистості в історичній ретроспективі розвитку. Визначено сутність та особливості морально-ціннісних орієнтацій студентів, виокремлено та обґрунтовано педагогічні умови виховання морально-ціннісних орієнтацій студентської молоді засобами етнопедагогіки, з'ясовано критерії, показники і рівні сформованості морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів. Проаналізовано ключові положення морально-ціннісного становлення особистості, гуманістичної сутності морально-ціннісної виховної системи згідно інтерпретацій макаренківських положень.

Ключові слова: морально-ціннісне виховання, морально-ціннісні орієнтації, гуманістичні елементи, педагогічна спадщина А. С. Макаренка.

Постановка проблеми. Розбудова України як демократичної держави актуалізує завдання формування особистості з такими морально-ціннісними орієнтаціями, що стануть стратегічними цілями розвитку суспільства й спонукатимуть людей до партнерської співпраці, соціальної діяльності, забезпечать інтеграцію суспільства, сприятимуть формуванню високоморальної особистості, здатної за будь-яких умов життєдіяльності здійснювати свій морально усвідомлений і соціально-адаптований життєвий вибір. Адже саме соціум повинен володіти певним набором ціннісних орієнтацій, із яких особистість буде черпати своє індивідуальне моральне кредо.

З приводу вищевказаних аспектів А. С. Макаренко неодноразово наголошував на тому, що «...правильне виховання – це наша щаслива старість, погане виховання – це наше майбутнє горе, це наші сльози, це наша провина перед іншими людьми, перед усією країною...» [8, 1].

Слід зауважити, що дотримання особистістю норм і правил моральної поведінки, утвердження моральних принципів у повсякденній діяльності значною мірою залежить від рівня вихованості її морально-ціннісних орієнтацій.

Не абсолютизуючи науково-педагогічну спадщину А. Макаренка, наша позиція є однозначною: уся педагогічна спадщина педагога пронизана стратегічно гуманними, спрямованими на виховання цілісної, культурної, духовно-моральної особистості, об'єктивне оцінювання та засвоєння морально-ціннісного культурного досвіду людства, інтеграцію моральних знань і вражень, почуттів, потреб, морально-ціннісну

самореалізацію та морально-ціннісне самовдосконалення особистості вихованця в загальнокультурному контексті.

Позитивна ж складова інтерпретацій макаренківських положень щодо колективу вихованців стосується переважно їх інструментально-технологічного наповнення, що, у свою чергу, свідчить про об'єктивні потреби розв'язання суспільно-виховних і морально-ціннісних проблем індивіда.

Аналіз актуальних досліджень. Різні аспекти досліджуваної проблеми знайшли відображення в історичному ракурсі та набувають особливої актуальності й розробляються в багатьох напрямках педагогічної думки на сучасному етапі, зокрема є численна кількість праць і публікацій, присвячених різноманітним проблемам науково-педагогічного пошуку новатора-педагога: М. Ярмаченко, О. Губко, В. Гмурман, Н. Ничкало, В. Сухомлинський, Л. Крамущенко, О. Фролов, Л. Грищенко, Л. Хомич, Н. Абашкіна, А. Левін та ін.

Серед зарубіжних учених варто, на наш погляд, виділити наукові пошуки Г. Хілліга, Палстона, Б. Бакера, Й. Бовена, У. Бронфенберенна, Р. Едварда, В. Зільбермана, С. Бендковського, М. Бублика, К. Чайковського.

Безпосередньо проблему морально-ціннісного виховання в педагогічній спадщині А. Макаренка досліджували І. Зязюн, М. Савчин, В. Синьов, М. Сметанський та ін.

Упродовж останніх років особливо наголошується на важливості ідеї А. Макаренка щодо соціальної ролі виховного колективу як чинника суспільної ідентифікації, що включав усі аспекти соціалізації на основі розвитку морально-ціннісної сфери й поведінки особистості.

Метою статті є ретроспективний аналіз науково-педагогічної спадщини А. Макаренка в контексті морально-ціннісного виховання студентської молоді.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах набуває гострого актуального значення переосмислення педагогічної спадщини А. Макаренка. Етико-педагогічні погляди А. С. Макаренка – одна з цікавих сторінок нашої духовної історії. Цим проблемам і присвячені «Книга для батьків» (1937), «Методика організації виховного процесу» (1935–1939) «Мета виховання» (1937), «Воля, мужність, цілеспрямованість» (1939) та інші його праці, що в даний період часу зберігають теоретичну й життєву актуальність. Передусім – це його думки про те, що специфіка моралі полягає у відношенні до перспективи, а справжній етичний реалізм – в орієнтації на вищі цінності особистості.

У поглядах А. Макаренка на проблему морально-ціннісного виховання є досить вагомі гуманістичні елементи. Вони виявляються, передусім, у перспективному характері зазначеної людської цінності, коли людина глибоко усвідомлює сучасний і майбутній розвиток колективу, нації та людства, тому її діяльність є цілеспрямованою, вільною, як така, що реалізує її потенційні можливості й сприяє вияву цієї реалізації іншими людьми.

У даному контексті варто зупинитися на наступній апріорі нагальній позиції як гуманістична сутність морально-ціннісної виховної системи А. С. Макаренка, що полягає у постійному розширенні меж і орієнтирів морально-ціннісного розвитку своїх вихованців, створенні виховних ситуацій морально-ціннісного спрямування, конструюванні своєрідної моделі технології виховання морально-цінісних орієнтацій колоністів, що вимагали від вихованців потрібного, належного морального вибору, осмислення та засвоєння загальних відомостей про моральні цінності та ціннісні орієнтації суспільства, враховано ті механізми, що здійснюють процес трансформації моральних цінностей у структуру особистісних, розвиваючи тим самим максимально їхні потенційні морально-ціннісні виховні можливості.

Виходячи з концепції дослідження та методологічної бази, спираючись на теоретичні засади, історіографію досліджуваної проблеми, визначено один із важливих напрямів становлення процесу морально-ціннісного виховання, згідно фундаментальних концепцій А. С. Макаренка, зокрема розвиток системи цінностей сформованої на принципах колективізму, що в багатьох аспектах постає антитезою індивідуалізму: «...Весь цей складний виховний процес у добре організованому колективі відбувається без спеціальних зусиль, у порядку постійного нашарування дрібних і тонких вражень, вчинків і відносин...» [4, 2].

Біографічна реконструкція як коментування доробку через біографію А. Макаренка та історичний контекст дала змогу нам дійти висновку про те, що суттєвим складником педагогічної спадщини А. Макаренка є його етична концепція. Встановлено, що ядром етичної концепції педагога є морально-цінісна сфера особистості, що ґрунтується на поєднанні моральних інтересів, запитів, цінностей особи й колективу та представляють ієрархію цінностей виховної системи педагога двох класів: термінальні (цінності-цілі) та інструментальні (цінності-засоби).

До цінностей – цілей відносимо прагнення А. Макаренка створити ідеальний образ людини соціалістичного майбутнього, його гуманістичне тлумачення самоцінності особистості, трактування сенсу або щастя життя як служіння суспільству. Серед інструментальних цінностей виділяємо

етику колективу, формування окреслених педагогом рис характеру (серед них виокремлюємо честь, працелюбство, гідність, дисциплінованість) [2, 3].

Серед виховних цінностей спадщини педагога виділено універсальні цінності, які мають загальнолюдське значення (гуманістична віра в можливості людини, суспільна відповідальність), та динамічні цінності, мобільність яких зумовлюється мінливими політико-економічними й суспільно-історичними обставинами, внаслідок чого вони можуть втрачати своє значення або руйнуватися в ході якісних змін розвитку соціуму (почуття класової непримиренності, суспільна уніфікація особистісних цілей) [2, 4].

Встановлено цінності-інновації, якими педагог збагатив сучасне етичне вчення. До них відносимо суспільну солідарність як моральний принцип і працю як аксіологічну категорію.

Цілями загальнолюдського значення педагог відзначав колективізм, общинність, соборність, чесність, дбайливість, ощадливість, відповідальність, працездатність, щирість, прямота, повага до іншої людини, її переживань. А. С. Макаренко зумів показати, що специфіка педагогічної моралі укладена у відношенні до перспективи, у системі відношень між суцим і належним, між бажаним, ідеальним і реальним, далеко не досконалою моральною поведінкою, тобто відображенням соціологічної напруженості.

Отже, наскрізно пронизана ідеями морально-ціннісного становлення особистості педагогічна система видатного педагога, зокрема формуванням у вихованців соціальних цінностей (моральних) у взаємозв'язку з індивідуальними якостями особистості. У системі цінностей А. С. Макаренка простежується дві низки провідних орієнтирів. Основна та, в центрі якої людина, її гармонійний розвиток, духовність, моральність, свобода, відповідальність, обов'язок як сенс життя. Друга, що є похідною від першої, яка акумульована на цінностях, що конче необхідні для розвитку особистості, серед них: гуманне суспільство, активна діяльність (праця, гра, навчання), краса, ідея гармонії людини й співтовариства (суспільства) [10].

Таке розуміння етичної концепції А. Макаренка стало основою розгляду й аналізу досліджень етичних і аксіологічних пріоритетів педагога. Встановлено, що цінності етики колективу, як гармонізатора соціалізації особистості не втрачають свого загальнолюдського значення. Особливу увагу приділено такій складовій етичної концепції педагога, як суспільній відповідальності, що є і термінальною цінністю його спадщини визначається як універсальність етичних першооснов спадщини вітчизняного педагога.

Методика виховної роботи, розроблена А. Макаренко, розрахована для дітей із відхиленнями в поведінці, моральна свідомість яких була на найнижчому рівні (орієнтація на покарання й винагороду). Суть даної

методики полягала в тому, щоб змусити особистість підкоритися соціальним нормам, дотримуватись їх у своїй моральній поведінці. Тому цілком виправданими були й ті методи сильного впливу, які пропонував педагог: «метод вибуху», «осуд колективу», «доведення конфлікту до його кульмінації» тощо.

Методика виховної роботи А. Макаренка, передусім, чергу була спрямована на виправлення негативної поведінки вихованців, формування в них готовності підпорядковувати власну моральну поведінку зовнішнім вимогам колективу. Важливим у даному аспекті постає питання про особистість педагога як носія системи ціннісних уявлень, переконань, ставлень. Успіхи дитячого колективу А. Макаренка багато в чому обумовлені тими цінностями, носієм яких був педагог. «Привнести цінність» у життя дитячого колективу може тільки той педагог, який сам сповідує найвищі цінності, створені культурою [4].

Результати констатувального експерименту засвідчили відносно низький рівень вихованості морально-ціннісних орієнтацій студентів. Аналіз педагогічного досвіду А. С. Макаренка та інших педагогів (Е. Грюнеліус, П. Кергомар, М. Монтессорі, Й. Песталоцці, С. Русової, В. Сухомлинського, К. Ушинського) дозволив розробити експериментальну програму виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів.

Згідно завдань нашого дослідження визначено сутність та особливості морально-ціннісних орієнтацій студентів, виокремлено та обґрунтовано педагогічні умови виховання морально-ціннісних орієнтацій студентської молоді засобами етнопедагогіки, з'ясовано критерії, показники й рівні сформованості морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів, розроблено та експериментально перевірено методику поетапного формування у студентів морально-ціннісних орієнтацій засобами етнопедагогіки.

Висновки. Таким чином, в аспекті окресленої проблематики, в нашій статті акцентовано увагу на таких ключових положеннях: в основу морально-ціннісного виховання особистості педагога покладено ідею колективної та індивідуальної взаємозалежності; морально-ціннісне виховання базується на моральній свідомості, морально-ціннісних відносинах і реальній моральній діяльності особистості; поєднання власних цінностей та прав особистості з цінностями й правами всього людства тощо.

Підтвердженням тому стануть слова видатного педагога: «...наші діти цвітуть на живому стовбурі нашого життя, це не букет, це прекрасний яблуневий сад... Важко, звичайно, не милуватися таким садом, важко йому не радіти, але ще важче не працювати в такому саду. Будьте

ласкаві, займіться цим ділом: скопуйте, поливайте, знімайте гусінь, обрізайте сухі гілочки...» [7, 6].

Перспективи подальших наукових розвідок. Наше дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми, що стосується морально-ціннісного виховання молодшої людини. А. Макаренко обґрунтував основні напрями, форми й методи, засоби виховання морально-ціннісного виховання особистості, які потребують свого подальшого вивчення та реалізації у навчально-виховному процесі сучасних навчально-виховних закладів освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васянович Г. П. Морально-правова відповідальність педагога: методологічний аспект : монографія / Г. П. Васянович. – 2-ге вид. – Львів, 2002.
2. Дічек Н. П. Спадщина А. С. Макаренка у контексті світового історико-педагогічного процесу ХХ ст. (на матеріалах англословянських джерел) : автореф. дис. докт. пед. наук : 13.00.01 / Н. П. Дічек // Ін-т педагогіки АПН України. – Київ, 2005. – 16 с.
3. Макаренко А. С. Мета виховання / А. С. Макаренко // Твори : в 7 т. – К. : Рад. школа, 1954. – Т. 5. – 483 с.
4. Макаренко А. С. Методика організації виховного процесу: організаційна будова колективу / А. С. Макаренко // Твори : в 7 т. – К. : Рад. шк., 1954. – Т. 5. – 483 с.
5. Макаренко А. С. Прапори на баштах / А. С. Макаренко // Твори : у 7 т. – К., 1954. – 424 с.
6. Макаренко А. С. Виступи з питань сімейного виховання / А. С. Макаренко // Твори : у 7 т. – К., 1954. – Т. 4. – 483 с.
7. Макаренко А. С. Книга для батьків / А. С. Макаренко // Твори : у 7 т. – К., 1954. – Т. 4 – 483 с.
8. Макаренко А. С. Лекції про виховання дітей / А. С. Макаренко // Твори : у 7 т. – К., 1954. – Т. 4. – 483 с.
9. Макаренко А. С. Деякі висновки з мого педагогічного досвіду / А. С. Макаренко // Твори : у 7 т. – К., 1954. – Т. 5. – 483 с.
10. Макаренко А. С. Основы процесса нравственного воспитания / А. С. Макаренко. – М. : Просвещение, 1980. – 181 с.

РЕЗЮМЕ

Л. А. Кобзаренко. Проблема морально-ценностного воспитания личности в контексте педагогических идей А. С. Макаренко: ретроспективный анализ.

В статье освещены и осмыслены теоретические аспекты проблемы особенностей реализации идей А. С. Макаренко в контексте морально-ценностного воспитания личности в исторической ретроспективе развития. Определена сущность и особенности морально-ценностных ориентаций, выделены и обоснованы педагогические условия воспитания морально-ценностных ориентаций студенческой молодежи средствами этнопедагогики, выяснены критерии, показатели и уровни сформированности морально-ценностных ориентаций студентов педагогических колледжей. Проанализированы ключевые положения морально-ценностного становления личности, гуманистической сущности морально-ценностной воспитательной системы согласно интерпретаций макаренковских положений.

Ключевые слова: морально-ценностное воспитание, морально-ценностные ориентации, гуманистические элементы, педагогическое наследие А. С. Макаренко.

SUMMARY

L. Kobzarenko. The problem of moral and value personal upbringing in the context of A. S. Makarenko pedagogical ideas: a retrospective analysis.

The article deals with consideration and understanding of the theoretical peculiar aspects of A. S. Makarenko ideas in the context of the moral value personal upbringing in

diachronic field. The essence and peculiarities of students moral and value orientations are determinated; pedagogical conditions of moral and value orientations of students means ethnopedagogy are allocated and justified; the criteria, indicators and levels of students moral and value orientations development in teacher training colleges are defined. The peculiar aspects of the moral value personal formation, humanistic essence of the moral value educational system according to the interpretations of A. S. Makarenko positions are analysed in the article.

Key words: *moral and values upbringing, moral, value orientation, humanistic elements, pedagogical heritage of A. S. Makarenko.*